

YOSHLARNI PRIMITIV AXBOROT URUHLARIDAN HIMOYA QILISH MEXANIZMLARI

Xo‘janova Tamara Jo‘raevna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti dotsenti, f.f.n. (PhD),

e-mail: tamaraxujanova7@gmail.com

tel: (90)- 996-06-20

Annotatsiya. Maqolada qadimgi davrlardagi axborot urushlari, ularning asosiy manbalari, yoshlarni primitiv axborot urushlaridan himoya qilish mexanizmlari haqida ma’lumot berildi. Har bir davr va hududga xos bo‘lgan axborot urushlari usullari har xil madaniyatlar tarixini o‘rganishda katta ahamiyatga ega. Ular nafaqat o‘sha davr hayoti va qarashlarini aks ettiradi, balki bizga hozirgi davr axborot urushlarini yaxshiroq tushunishda yordam beradi.

Kalit so‘zlar: axborot urushlari, siyosiy targ‘ibot, dezinformatsiya usuli, yozma manbalar, she’riyat va san’at, vosita, usul, mexanizm.

Abstract. The article reveals information about information wars in ancient times, their main sources and mechanisms for protecting youth from primitive information wars. When studying the history of different cultures, information warfare methods specific to each period and region are of great importance. They not only reflect the life and attitudes of that time, but also help us better understand the information wars of today.

Keywords: information wars, political propaganda, disinformation method, written sources, poetry and art, tool, method, mechanism.

Qadimgi davrlarda axborot urushlari sifatida tarixiy manbalarda ko‘rsatilgan usullar ko‘p hollarda og‘zaki an’analar, miflar, diniy hikoyalar va turli xil rivoyatlarni o‘z ichiga olgan. Masalan, Eron tarixida ishonchli bo‘lmagan manbalarda Ahamoniylar saltanati davridagi mag‘lub dushmanlar haqidagi mubolag‘ali hikoyalar mashhur bo‘lgan. Bu kabi miflar, Ahamoniylar davlatining kuchi va hukmronligini ulug‘lash uchun ishlatilgan [1, 112-118-bb.].

Rim imperiyasi davrida ham axborot urushlari, ayniqsa, siyosiy propaganda shaklida namoyon bo‘lgan. Imperator Avgustning hukmronligi davrida raqiblarini obro‘sizlantirish va o‘z siyosiy kuchini mustahkamlash maqsadida she’rlar va monumental inshootlar orqali muayyan imidj yaratish ishlari amalga oshirilgan [2, 245-251-bb.]. SHuningdek, qadimgi Misrda fir‘avnlarning haqida tarqatilgan ilohiylik da’volari va ko‘rsatilgan keramatlar ham axborot urushlarining bir ko‘rinishi bo‘lgan. Fir‘avnlarning xudolar bilan bevosita aloqada ekanligi haqidagi tushunchalar, ularning ma’naviy va siyosiy hokimiyatini mustahkamlash uchun ishlatilgan [3, 191-199-bb.]. Axborot urushlarida dezinformatsiya usuli asosan dushmanlarning harakatlarini noto‘g‘ri baholashga yoki ularning rejalarini chalkashtirishga qaratilgan bo‘lib, bu usul qadimgi davrlarda ham, zamonaviy davrlarda ham ko‘p kuzatilgan [1, 157-162-bb.].

Qadimgi davrlarda axborot urushlari asosan yozma manbalar, she'riyat va san'at kabi vositalar orqali yuzaga kelgan. Ushbu mavzu yuzasidan tayyorlangan ilmiy matnda turli davlat olimlarining tadqiqotlariga tayangan holda, ularning asarlari va nashr etilgan sahifalari bilan birga quyidagi ma'lumotlarni keltirib o'tamiz: Qadimgi davrlarda axborot urushlari, asosan, yozma manbalar orqali olib borilgan. She'riyat, mifologiya, san'at asarlari va hatto me'moriy inshootlar, axborotni tarqatish va jamoat fikrini shakllantirish uchun ishlatilgan. Masalan, Bretaning Universiteti professori Sara Potts o'zining «Axborot Urushlarining Boshlanishi: Qadimgi Yunoniston misolida» (2019) nomli asarida, qadimgi yunon mifologiyasi va eposlarida dushman davlatlarni obro'sizlantirish va o'z hukmdorlarini ulug'lash maqsadida qanday qilib axborotdan foydalanilganini ko'rsatib bergan. Uning asarida ta'kidlanishicha, «Axillesning Qahramonliklari» kabi eposlar davlatlararo munosabatlarda katta rol o'ynagan.

Shuningdek, professor Maykl Terner tomonidan «San'at orqali Davlat: Rim Imperiyasi va Axborot Urushlari» (2021) nomli tadqiqotda, Rim imperatorlari o'z tasvirlarini tangalar va haykallarda qanday qilib ishlatgani va bu san'at asarlari orqali qanday siyosiy va harbiy xabarlarni tarqatgani batafsil yoritilgan.

Erta Xitoyda axborot urushlari ham mavjud bo'lib, bu haqda professor Li Chenning «Erta Xitoy Mifologiyasi va Axborot Urushlari» (2018) nomli ishini misol keltirish mumkin. Unda Chen, Xitoy mifologiyasi va qadimgi yozmalarida raqiblarning reputatsiyasini buzish va o'z hukmdorlarini maqtash uchun qanday mifologik hikoyalar qo'llanganini tahlil qiladi.

Har bir olimning tadqiqoti, qadimgi davrlarda axborot urushlarining qanday amalga oshirilgani va ularning jamiyatga ta'sirini chuqur tushunishga yordam beradi. Bu kabi tadqiqotlar o'tmishdagi axborot texnikalarini va ularning zamonaviy dunyodagi analoglari bilan taqqoslash imkonini beradi.

Qadimgi davrlarda aholi orasida qo'rqitish va vahima keltirib chiqarish uchun foydalanilgan axborot texnikalari o'ta xilma-xil va maqsadga muvofiq bo'lgan. Ayniqsa, siyosiy va diniy hokimiyatlar tomonidan, hukmdorlarning o'zlarining maqomini mustahkamlash yoki dushmanni kamsitish maqsadida tez-tez qo'llanilgan. Misol uchun, taniqli qadimgi Yunon tarixchisi Herodot o'zining «Tarix» asarida (mil. av. 5-asr) qanday qilib hukmdorlar va davlat arboblarning dushmanlari haqida yolg'on xabarlar tarqatish orqali ularni qo'rqitish va o'zlarining siyosiy rejalarini amalga oshirishga harakat qilishlarini batafsil bayon qilgan. Uning ta'kidlashicha, ayniqsa Persiya imperiyasi bu usullarni keng qo'llagan. Bu kabi xabarlarning asosiy maqsadi dushman qo'shinlarini ruhan tushkunlikka tushirish va ularning harbiy qobiliyatlarini susaytirish bo'lgan.

Bundan tashqari, qadimgi Rimda ham axborot texnikalaridan keng foydalanilgan. Polibiyning «Umumiy Tarix» asarida (mil. av. 2-asr) qayd etilishicha, Rim siyosatchilari aholi orasida qo'llaniladigan axborot texnikalarini mohirlik bilan boshqarishgan. Ular jamoatchilik fikrini o'zlarining maqsadlari yo'lida yo'naltirish uchun axborotni buzib ko'rsatish, yolg'on gaplar tarqatish va hatto teatrlar orqali siyosiy propaganda olib borishni ham mahorat bilan amalga oshirganlar.

Qadimgi Misrda esa fir'avnlr va ruhoniylar jamoatchilik orasida qo'rqitish va vahima keltirib chiqarish maqsadida ruhiy bosim texnikalaridan foydalanishgan.

Fir'avnlarning o'zlarining xudo sifatidagi tasvirini mustahkamlash uchun aholi orasida o'zlarining ilohiy kuch va qudratlari haqida hikoyatlar tarqatishgan. Bu hikoyatlar ko'pincha diniy matnlarda, ayniqsa «O'liklar Kitobi» (mil. av. 1550-50 yillar) kabi asarlarda o'z aksini topgan. Qadimgi davrlarda axborot texnikalarining asosiy maqsadi jamoatchilik fikrini yo'naltirish va ma'lum bir guruh yoki hokimiyatni qo'llab-quvvatlash yoki uni pasaytirish bo'lgan. Bularning barchasi zamonaviy axborot urushlarining erta namunalari tashkil etgan va bu jarayonlar tarixiy manbalar orqali o'rganib chiqilgan.

Globallashuv jarayoni va ma'naviy tahdidlarning yoshlar ma'naviyatiga ta'siri, globallashuv va XXI asr yoshlarining har qanday axborot urushlariga qarshi mafkuraviy immunitetni hosil qilish masalalari G.K.Masharipova [5, 37-41-bb.; 6, 339-340-bb.] va T.J.Xo'janova [7, 169-173-bb.; 8, 256 b.] tomonidan ayrim qismlari o'rganilgan. Qadimgi davrda axborot urushlari diniy, siyosiy yoki harbiy maqsadlar uchun ishlatilishi ko'plab tarixiy manbalar va ilmiy tadqiqotlarda o'rganilgan. Bu jarayonlar har bir sivilizatsiya va davrning o'ziga xos siyosiy, diniy va madaniy muhitiga bog'liq. Misol uchun, Qadimgi Misrda fir'avnlarning o'z hukmdorliklarini mustahkamlash uchun ma'lumotlarni tahrir qilish va tarqatish orqali jamoatchilik fikrini boshqarishga uringanlar. YUnon madaniyatida ham axborot urushlari keng qo'llangan. Termopil jangi vaqtida, Sparta qo'mondoni Leonidas o'z qo'shinlarini rag'batlantirish va dushmani chalg'itish uchun strategik axborotlardan foydalangan. Bu haqda Gerodotning «Tarix» kitobida keng muhokama qilingan [9, 201-b.].

Rim imperiyasi davrida siyosiy raqiblarni qoralash va jamoatchilik fikrini boshqarish uchun ham axborot urushlaridan foydalanilgan. Sitseronning Katilina ustidan yuritgan ma'ruzalari (Cicero, «In Catilinam», I-IV) bunga misoldir. Sitseron o'z nutqlarida Katilini davlatga qarshi fitna qurganlikda ayblagan va uni omma oldida obro'sizlantirgan.

Islomiy xalifalik davrida ham ma'lumotlar tarqatish va manipulyasiya qilish strategiyalari qo'llanilgan. Muhammad ibn Qasimning Sind hududlarini fath qilish kampaniyalarida mahalliy aholini islomga da'vat qilish va ularni islomiy hokimiyatga moyil qilish maqsadida axborotdan foydalanilgan [10, 112-118-bb.].

Xulosa. Yoshlarni primitiv axborot urushlaridan himoya qilish va ularda mafkuraviy immunitetni kuchaytirish bugungi kunda har qachongidan ham dolzarm ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Lendering J. Empire of Lies: The Achaemenid Propaganda. - 2005, pp. 112-118.
2. Syme R. The Roman Revolution. - 1939, pp. 245-251.
3. Hornung E. Conceptions of God in Ancient Egypt: The One and the Many. 1971, pp. 191-199.
4. Schwartz S.R. The Ancient Art of Psychological Warfare. - 2018, pp. 157-162.
5. Masharipova G.K. Globallashuv jarayoni va ma'naviy tahdidlarning yoshlar ma'naviyatiga ta'siri. // "Sog'lom avlod tarbiyasida ma'naviyatning o'rni"

mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami. – Toshkent, 2014. - 37-41-bb.

6. Masharipova G.K. Globallashuv va XXI asr yoshlari // “Globallashuv va milliy-ma'naviy taraqqiyot tendentsiyalari” Respublika ilmiy-amaliy anjumanidagi mavzusidagi ma'ruzalar to'plami. (2015 yil 23 may) – Toshkent, 2015. - 339-340-bb.

7. Xo'janova T. Axborotlashgan jamiyat va uning mafkuraviy texnologiyalarini OAV tizimidagi to'g'ri foydalanishning yosh avlodni g'oyaviy himoyalashdagi ma'no-mazmuni va ahamiyati. - O'zMU xabarlari. 2022 1/8. – 169-173-bb.

8. Xo'janova T. Mafkuraviy profilaktika – yosh avlodni g'oyaviy himoyalash omili (ijtimoiy-falsafiy tahlil). Monografiya. – Toshkent, «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2019. – 256 b.

9. Геродот, История, Том 7. – Москва, Издательство, АСТ, 2021, 832 б..

10. Элисон М.Вакка. Al-Baladuri, Futuh al-buldan. https://doi.org/10.1163/9789004527836_003. 20-46-бб.